

ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Досліджено теоретичні основи політики соціального захисту населення в Україні та проілюстровано зобов'язання держави щодо соціального захисту окремих категорій громадян і способів їх реалізації.

Ключові слова: соціальний захист, система соціального захисту, політика соціального захисту, соціальна безпека, соціальне забезпечення, соціальна допомога, соціальне страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституцією України нашу державу проголошено суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою, такою, що забезпечує своїм громадянам і особам, що знаходяться на її території на законних підставах, достойний рівень життя і вільний розвиток, називають соціальною [1, с. 1]. Держава створює систему соціального захисту, що охоплює систему соціального страхування, соціальні гарантії, соціальну допомогу, систему фінансування пенсій, допомог, компенсацій, медичних та інших соціальних послуг (табл. 1).

Під системою соціального захисту сьогодні більшість сучасних економістів розуміють сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих.

Основним законом нашої країни визначено, що найвищою соціальною цінністю в Україні є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Згідно з Конституцією, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. При цьому держава не є пасивним спостерігачем при реалізації прав і свобод громадян, а активним учасником забезпечення їх реалізації. Це, безперечно, свідчить про її соціальну орієнтацію. Водночас досягнення стану соціально орієнтованої держави потребує належного життєвого рівня населення, забезпеченого, зокрема, політикою соціального захисту.

Політика соціального захисту – це система державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України [9].

Соціальний захист – це державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, зокрема через установлення соціальних стандартів [4, с. 23].

Табл. 1. Зобов'язання держави щодо соціального захисту окремих категорій громадян та способів їх реалізації

Обставини	Категорії громадян	Спосіб реалізації
Пенсійне забезпечення (ст. 46)	громадяни похилого віку	пенсії за віком; пільги на проїзд у громадському транспорті; соціальні послуги
Навчання та освіта (ст. 53)	учні (вихованці) загальних та середніх спеціальних навчальних закладів	пільги на проїзд у громадському транспорті; податкові пільги
Втрата годувальника (ст. 46) та сирітство (ст. 52)	діти, що втратили батьків	пенсії у разі втрати годувальника; забезпечення житлом на пільгових умовах; повне державне забезпечення; соціальний супровід; безоплатне оздоровлення
	батьки, що втратили повнолітніх дітей	пенсії у разі втрати годувальника компенсаційні виплати
	діти, які народилися після смерті батька	пенсії у разі втрати годувальника; безоплатне оздоровлення
Повна та часткова втрата працездатності (ст. 46)	інваліди	пенсії за інвалідністю; соціальна допомога, догляд; безоплатне/на пільгових умовах протезування; безоплатне забезпечення спеціальними технічними та іншими засобами; пільги на проїзд у громадському транспорті
	особи, які отримали трудове каліцтво	пенсії у разі втрати годувальника; компенсаційні виплати
	тимчасово непрацездатні особи	страхові виплати
	особи, що мають професійні захворювання	компенсаційні виплати
Вагітність та материнство (ст. 24)	вагітні жінки	допомога по вагітності та пологах
	матері	допомога при народженні дитини; допомога по догляду за дитиною; гарантії збереження робочого місця; податкові пільги
Безробіття через незалежні від особи обставини (ст. 46)	безробітні громадяни	допомога у разі безробіття сприяння у працевлаштуванні підвищення кваліфікації або перекваліфікації; допомога на започаткування підприємницької діяльності
Недостатній життєвий рівень (ст. 48)	малозабезпечені громадяни	соціальні виплати; соціальне житло; житлові субсидії
	малозабезпечені сім'ї	соціальні виплати; соціальне житло; житлові субсидії
Служба у Збройних силах України та інших військових формуваннях (ст. 17)	військовослужбовці та члени їх сімей	продовольче та речове забезпечення; забезпечення на пільгових умовах; пільги на квартиру та оплату житлово-комунальних послуг; пільги на проїзд у громадському транспорті
	працівники Служби безпеки України та члени їх сімей	
	працівники органів внутрішніх справ та члени їх сімей	
	службовці військ цивільної оборони та члени їх сімей	

Визначення понять "політика соціального захисту" та "соціальний захист" відображають підходи різних авторів до їх суті. Об'єднує їх те, що під

цими дефініціями розуміється лише той обсяг соціальних гарантій, що безпосередньо надає держава. Виходячи із зазначеного вище можна аргументувати той факт, що ці поняття – тотожні.

Вперше термін "соціальний захист" появився в США у 1935 р. з прийняттям закону США про соціальний захист (Social Security Act) і поступово розповсюдився на всі західні країни для позначення системи заходів, що захищають будь-якого громадянина і будь-якого жителя країни від економічної і соціальної деградації внаслідок безробіття, втрати чи різкого скорочення прибутку, хвороби, народження дитини, виробничої травми чи професійного захворювання, інвалідності, старості, втрати годувальника та ін. [7, с. 4]. Однак є й інші погляди щодо виникнення цього поняття. Як зазначає Гай Перрін, попри те, що цей термін уперше вжито у США, концепція системи соціального захисту сповна була втілена в новозеландському законодавстві 1938 року [6, с. 42]. Н. Болотіна ж стверджує, що пріоритет тут належить Росії: 31 жовтня 1918 р. РНК у Росії затвердила Положення про соціальне забезпечення трудящих [2]. У будь-якому разі можна стверджувати, що від 30-х років XX ст. термін "*social security*" став загальноновживаним. При цьому термін "*security*" вживається тут у значеннях "безпека", "охорона", "захист", "забезпечення", "гарантування".

Більшість сучасних економістів визначають соціальний захист як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов [8, с. 104]. Організаційно-правові заходи передбачають створення інститутів соціального захисту і законів, які регулюють їх діяльність, економічні – формування механізмів перерозподілу доходів, тобто стягнення податків та інших платежів і трансфертів. Отже, з позицій економіки, соціальний захист – це правила перерозподілу суспільного багатства на користь людей, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства.

Своєрідне визначення соціального захисту наведено в Американській енциклопедії: "соціальний захист, у загальному розумінні цього поняття, означає безпеку й свободу від страху, спрямовані на суспільство як на групи взаємопов'язаних та залежних одне від одного людей" [10]. Економічні аспекти соціального захисту підкреслено у Всесвітній енциклопедії: "соціальний захист – це урядова програма, яка допомагає працівникам, пенсіонерам та їхнім сім'ям досягти рівня економічного забезпечення" [11].

У науковій літературі тривалий час існують дискусії з приводу понять "соціальний захист" та "соціальне забезпечення". Одні науковці вважають ці терміни словами-синонімами, інші розглядають "соціальний захист" як ширше поняття, яке охоплює поняття "соціальне забезпечення".

Ми вважаємо, що соціальний захист поняття ширше, пов'язане з стратегією соціальної держави. Його активно почали використовувати в роки незалежності України і зараз воно закріплене в Основному Законі України. Порівняно з широко вживаним до 1991 р. поняттям соціального забезпечення, соціальний захист має специфічне навантаження – це захист від негараздів трансформаційного періоду, ризиків переходу від адміністративної економі-

ки до ринкової. Поняття "соціальний захист" охоплює, поряд із правом на соціальне забезпечення, ще й інші соціальні права, такі як право громадян, що потребують соціального захисту, на отримання безплатного житла або за доступну для них оплату (ч. 2 ст. 47 Конституції України), право на достатній життєвий рівень (ст. 48), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на безпеку для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), право на освіту (ст. 53).

Соціальне забезпечення порівняно з соціальним захистом, є вужчим поняттям і позначає практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду. Відповідно до міжнародних стандартів, соціальне забезпечення включає також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання і виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [6, с. 42]. Справедливою є думка, що людство на будь-якому етапі свого розвитку не могло б нормально існувати не тільки без праці – головної умови людського життя, а й без врахування потреб непрацездатних у засобах існування [5, с. 9]. Метою політики соціального захисту є:

- забезпечення рівня життя непрацездатних громадян, не нижчого від прожиткового мінімуму, встановленого державою;
- попередження соціальної напруженості в суспільстві, яка може бути зумовлена майновою, расовою, культурною, релігійною чи соціальною нерівністю.

Прогресивний розвиток суспільства можливий лише за умови вирішення питань соціальної безпеки окремої людини. Соціальна безпека людини – це певний стан її життєдіяльності, забезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог. Гарантування соціальної безпеки окремої людини та суспільства є одним із завдань соціального захисту. Адже соціальний захист – це невід'ємна складова політики держави, відповідальної за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян.

Соціальний захист виконує дві основні функції: реабілітаційну і превентивну. Перша з них є методом пасивної підтримки бідних верств суспільства, шляхом надання їм короткотермінових адресних допомог, а друга – активним заходом подолання бідності у зв'язку із втратою працездатності чи самої роботи завдяки запровадженню методів соціального страхування для акумуляції на майбутнє.

За глибокого економічного спаду, який зараз спостерігаємо в нашій країні, система соціального захисту не може функціонувати ефективно. Розподіляючи обмежені ресурси між програмами короткотермінового пом'якшення і запобігання бідності в довготерміновому періоді, часто доводиться робити нелегкий вибір на користь перших. Тому систему соціального захисту населення необхідно пристосувати до мінливих ситуацій і досягти розумної рівноваги між пом'якшенням і запобіганням бідності.

Модель соціального захисту повинна бути: а) цілісною; б) структурованою; в) динамічною; г) багатовимірною. Система соціального захисту має

три складові: соціальна допомога; соціальне страхування; соціальна справедливість. Соціальна допомога – це підвищення рівня споживання економічно слабких сімей шляхом зниження рівня споживання економічно сильніших сімей через надання першим адресних допомог. Адресність – надання допомоги найбільш нужденним сім'ям з урахуванням їх матеріального стану та середньомісячного сукупного доходу [3, с. 182].

Соціальне страхування – це захист громадян від настання соціальних ризиків. Під соціальним ризиком сьогодні треба розуміти ймовірні події, які породжуються об'єктивними соціально-значимими причинами і призводять до втрати заробітку особи, зниження доходів нижче від прожиткового мінімуму, необхідності в медичній допомозі та інших соціальних послугах. Виокремлюють таку систему соціальних ризиків: а) безробіття; б) малозабезпеченість; в) втрата працездатності: постійна і тимчасова; г) втрата годувальника (смерть).

Соціальна справедливість – матеріальна або фінансова компенсація особам, які постраждали від непередбачуваних подій (природних і техногенних катастроф, актів тероризму тощо). Окрім трьох означених основних складових, до системи соціального захисту входять: захист прав дитини; рання імунізація; сприяння освіті та підвищенню кваліфікації населенню; соціальна робота в неблагополучних сім'ях та з обслуговуванням одиноких літніх та непрацездатних громадян; соціальне обслуговування дітей-інвалідів; активна політика на ринку праці; гендерна політика; підготовка кадрів соціальних працівників тощо.

Ми вважаємо, що перерозподіл коштів за ринкової економіки має відбуватися відповідно до утилітаристської теорії щастя: бідніші родини є бенефіціарами, а багаті – донорами коштів. Сучасна система соціального захисту має охоплювати весь життєвий цикл людини – від її народження до смерті.

Висновки. Соціальний захист – це той чинник, від ефективності якого залежить цивілізаційний розвиток будь-якого суспільства. Сприятливі умови для дітонародження, подальшого життя, охорони здоров'я та виховання підростаючого покоління, що є випереджувальними заходами щодо формування якісного трудового потенціалу суспільства, зокрема здорового демографічного покоління, приділення якомога більшої уваги дітям-сиротам, безпритульним, людям пенсійного віку та безробітним – головні прерогативи політики соціального захисту населення в Україні.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н. Болотіна // Право України. – 2000. – № 4. – С. 36.
3. Гребенник С. Основні напрями державного регулювання соціального захисту населення в Україні / С. Гребенник // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ-Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили. – 2006. – Вип. 8. – 274 с.
4. Дідківська К.В. Актуалізація ролі соціально-етичного маркетингу в сучасних умовах господарювання / К.В. Дідківська // Актуальні проблеми економіки – 2009. – № 9 (99). – С. 102-107.
5. Иванова Р.И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР / Р.И. Иванова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 176 с.

6. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.library.ukma.kiev.ua/elib/NZ/NZV21_2003_polityk/08_moskalenko_vv.pdf.
7. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине : учебник / И.М. Сирота. – Харьков : Изд-во "Одиссей", 2000. – 384 с.
8. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 265 с.
9. Українські Закони. Соціальний кодекс України : проект / В.С. Журавський та ін., Християнсько-демократична партія України. – К. : Изд-во "Логос", 1998. – 319 с.
10. The Encyclopaedia Americana. Complete in thirty volumes. – New York, 1973. – Vol. 25. – P. 102.
11. The World Book Encyclopaedia: Complete in 22 vol. – Vol. 18 – Chicago; London; Sydney; Toronto, 1994. – P. 98.

Майовец Е.И., Соляк Л.О. Исследование категорий социальной защиты населения в Украине

Исследованы теоретические основы политики социальной защиты населения в Украине и проиллюстрированы обязательства государства по социальной защите отдельных категорий граждан и способ их реализации.

Ключевые слова: социальная защита, система социальной защиты, политика социальной защиты, социальная безопасность, социальное обеспечение, социальная помощь, социальное страхование.

Mayovets Ye.Y., Soliak L.O. Social protection categories research of Ukraine's population

In the article theoretical foundation of social protection policy of Ukraine's population are investigated and commitments to the state concerning social protection of particular citizens classes are illustrated likewise the method of its realization.

Keywords: social protection, social protection system, social protection policy, social security, social welfare, relief payment, social insurance.

УДК 336.645.1

Доц. Т.В. Майорова, канд. екон. наук;
аспір. Д.О. Кузяк – Київський НЕУ ім. В. Гетьмана

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ПРОЕКТНЕ ФІНАНСУВАННЯ"

Досліджено економічний зміст дефініції "проектне фінансування". З урахуванням позицій вітчизняних та іноземних науковців, визначено характерні ознаки проектного фінансування як методу фінансування, що дало змогу вдосконалити тлумачення цього поняття.

Ключові слова: фінансування, методи фінансування, кредитування, інвестиційний проект, проектне фінансування.

Постановка проблеми. Пожвавлення економічної діяльності національних суб'єктів господарювання, необхідність залучення приватного капіталу в капіталомісткі галузі економіки та потреба у впровадженні прогресивних методів управління в галузях, що є природними монополіями, й у підвищенні їх ефективності – вимагає пошуку нових форм фінансування діяльності розвитку, розуміння напрямів, якими можна збільшити вартість бізнесу, правильно використавши можливості моделювання фінансової структури компанії. Йдеться про проектне фінансування.

Сучасними тенденціями розвитку проектного фінансування є використання всього розмаїття джерел і методів фінансування інвестиційних про-